

# Hvad det er at handle, og hvad det kan gøres til

Om dagligsprog som fagsprog

Af KLAUS KJØLLER

## I. Formål

Det er almindeligt i samfundsvidenskaberne at bruge ord og udtryk fra dagligsproget som fagudtryk, efter behørig definition. Som eksempel kan nævnes 'situation', 'rolle', 'behov', 'magt', 'belønning', 'gruppe', 'forventning' – og 'handling'. I denne artikel vil jeg se nærmere på den proces som indlemmer et gement dagligdags udtryk i fagtermernes orden. Jeg vil ikke *rekonstruere* en faktisk forekommen definitionsproces; jeg vil prøve at vise hvorledes den efter min mening *bør* forløbe i store træk, samt nogle af de problemer der er forbundet hermed.

## II. Betydningsanalyse er adfærdsanalyse<sup>1</sup>

Det er ikke et tilfældigt udtryk jeg har valgt som eksempel. Jeg mener at en socialforsker (fx sprogvidenskabsmand) er en adfærdsforsker. Da de normsystemer som socialforskeren skal beskrive, er fælles for en *gruppe* af individer, og ikke er det enkelte individs private, »indre« anliggende, kommer vejen til beskrivelse af normsystemet til at gå over iagttagelse og beskrivelse af adfærd, det vil populært sagt sige handlinger. At sige at de elskendes handlinger *forårsages* af en indre kærlighedstilstand, er iflg. denne opfattelse at vende tingene på hovedet. At A elsker B betyder at A er *disponeret for* at udføre bestemte handlinger i bestemte situationer (hvor B evt. er til stede). Det er en forkortet notation for alle disse dispositioner, og er altså en begrebsmæssig konstruktion af en højere orden end disse. Iflg. denne opfattelse er det noget vås at sige: »I virkeligheden elsker A B, selv om han utvetydigt i sin adfærd er hadefuld« – vås på linje med: »I virkeligheden er Anker Jørgensen en ost, selv om han utvetydigt ser ud som og opfører sig som et menneske«. Den meget udbredte opfattelse at udtryk for følelser osv. refererer til noget privat som kun subjektet selv kan opfatte, er utroligt sejlivet, når man tager i betragtning hvor absurd den er. At A og B gensidigt elsker hinanden vil

jo iflg. denne opfattelse sige at A i sit indre har en følelse som han kalder at elske, og at B i sit indre har en følelse hun kalder at elske. Men da A og B jo ikke kan sammenligne følelser, kan fx A aldrig vide om B elsker ham. Og når han kalder den følelse han har i dag for at elske, har han kun sin egen ukontrollable hukommelse at stole på. Måske er den følelse han i dag kalder at elske, den fornemmelse han i går kaldte »det kilder i min storetå«. Man kan sige sig selv at et normsystem (som fx sproget) ikke kan opretholdes på disse vilkår. Men sproget findes jo, og bruges hver dag.

(Jeg tror opfattelsen er så sejlivet bl. a. fordi den er fundamentet under troen på en form for »liv efter døden«, og således tillader individet at opretholde en behagelig illusion om at man ikke dør når man dør. Når udtryk for et individs følelser, fornemmelser, viden, holdninger, formodninger, erindringer osv. refererer til fænomener i bevidstheden/»sjælen«, og de handlinger individet udfører kun er tilfældige symptomer på disse fænomener som lever deres egentlige liv i bevidstheden, så er og bliver det et mysterium hvad denne bevidsthed egentlig har med denne krop at skaffe, så latterlig unødvendig og besværlig den er. Døden – kroppens og adfærdsredskabets ødelæggelse – bliver ved dette begrebstrylleri til sjælens frigørelse).

Denne opfattelse at betydningsanalyse er adfærdsanalyse vækker ofte til modstand fordi den synes at reducere mennesket til en tom dukke, en robot uden følelser, tanker, forestillinger osv. Men det er en misforståelse. Det er ikke det private *eksistens* der afvises; det er troen på at (dele af) et normsystem kan bygge på kronisk isolerede bevidstheders følelser, tanker, forestillinger osv. Det private kan være nok så vigtigt for den enkelte, men normsystemerne er et fællesanliggende, og de manifesteres, opretholdes og ændres gennem normbrugernes adfærd.

Noget af misforståelsen skyldes måske at man har en meget grov opfattelse af adfærdsbegrebet. Et stykke adfærd behøver ikke være noget med store armbevægelser. Det kan lige så vel være en nuance i et ansigtsudtryk eller en følsom sproglig formulering eller betoning.

### *III. Deskriptiv definition af en handling*

Et kvalificeret udgangspunkt for en analyse af hvad en handling er, må være ODS. Under 'handle' defineres den relevante hovedbetydning således:

3) om menneskelig virksomhed (aktivitet), der udspringer fra en (især: bevidst) tankevirksomhed (overlæg, plan osv.), og som har til hensigt at frembringe en forandring, fremkalde en foreteelse i den ydre verden; (forsøge at) iværksætte, udføre noget; foretage sig noget; være virksom (aktiv); virke (. . .). (*Aage Hansen, 1925*).

I artiklen om 'handling' lyder den relevante hovedbetydning således:

1) til handle 3: synligt udtryk for ell. udvortes ytring (foretagende, optræden, opførsel osv.) af menneskelig virksomhed, udsprunget fra en tankevirksomhed; saavel i al alm. (det at handle, virke) som om den enkelte, tidsafgrænsede virksomhed (. . .); dels som modsætning til uvirksomhed ell. tale, dels (mods. Gerning; jvf. ogs. Gerning sp. 900<sup>23</sup>) om virksomhed, der betragtes fra et moralsk, etisk ell. religiøst synspunkt, udføres af moralske, ideelle grunde, har et højere (for)maal, ikke tilhører det daglige livs sædvanlige foreteelser olgn. (*Aage Hansen, 1925*).

Den noget kryptiske sidste del af definitionen afklares gennem henvisningen til 'gerning'. Henvisningen gælder specielt citatet fra Molbech (MO.) (Dansk Ordbog, 2. udg. I-II, 1859):

Gerning: (. . .) synligt udtryk for ell. udvortes ytring af menneskelig virksomhed, der forudsætter en vis grad af fornuftvirksomhed, et bestemt formaal olgn. (jf. PEMüll.<sup>3</sup> 316 f.) samt: (man bruger) i nyere Tid oftere Gierning om det, der enten skeer blot ved legemlige Kræfter, eller om saadan Handling, hvortil ingen Anvendelse af Sjælens høiere Evner udfordres. (men der) tales aldrig om Gerninger af Dyr; skiøndt man siger: det har Hunden, Katten gjort; da Subst. Gierning, ligesaa vel som Handling, altid medfører Begrebet om en fornuftig Virksomhed; hvad enten denne er legemlig, eller ulegemlig. – Man taler derfor heller aldrig om uvilkaarlige Gierninger; men hvad man gjør ved at gaae i Søvne, kan kaldes en uvilkaarlig Handling. MO.). (*Peter Skautrup, 1924*).

Denne distinktion mellem 'gerning' og 'handling' er mere end tvivlsom som en karakteristik af moderne dansk, dvs. dansk efter den periode ODS dækker. Uden at det naturligvis kan betragtes som et afgørende bevis, er 'gerning' i min idiolekt ubrugeligt uden for høj-

tidelige situationer, medmindre det bruges i ironisk øjemed, og så gerne med konnotationer af kirke eller spejderbevægelse («en god gerning»).

De tre citerede definitioner gør i høj grad brug af de samme definatoriske egenskaber. Jeg vil i det følgende koncentrere mig om den udformning de har fået i definitionen af 'handle 3'. Det andet semikolon i artiklen om 'handling 1' giver mig anledning til at præcisere at det kun er den enkelte, tidsafgrænsede handling vi skal se på her. Med henblik på den stipulative definition af 'handle/handling' i artiklens afsnit IV nedenfor, er det værd at mærke sig den brug af 'handling' som stiller 'handling' i modsætning til 'tale' (tredje semikolon).

Først er det nødvendigt at sige noget om definitionens form. Umiddelbart kan det undre at de fire sidste semikoloner er synonyme til en af de definatoriske egenskaber som nævnes i det første semikolon, nemlig virksomhed (aktivitet). For når de ikke rummer nogen ny information, hvorfor så bruge ordbogens knappe pladsressourcer på at bringe dem? Ordbogsindledningens meget sparsomme bemærkninger om betydningsforklaringerne løser ikke mysteriet. Men i Poul Lindegård Hjorth (70, s. 52) forklares definitionsformen på den måde at den første del er en forklarende omskrivning, som så kan efterfølges af synonyme og antonymer inden for det betydningsfelt som den forklarende omskrivning bestemmer. Da absolut synonymitet og antonymitet hører til sjældenhederne i et levende sprog, bliver den forklarende omskrivnings angivelse af betydningsfelt et obligatorisk punkt i enhver definition. Men som det også fremgår af definitionerne af 'handling 1' og 'gerning', udelades synonym- og antonymrækken af og til (evt. til fordel for en mere udførlig, semikolonopdelt omskrivende forklaring). Det skyldes ganske enkelt at flere af dem vil indgå i den forklarende omskrivning, og at det bliver pladsødsleri at anføre dem igen.

Jeg vil i det følgende se nærmere på den omskrivende forklaring der gives på 'handle 3'.

*a. »der udspringer fra en (især: bevidst) tankevirksomhed  
(overlæg, plan osv.)«*

Iflg. dette skulle det at handle altså implicere tankevirksomhed. Men at dette skulle være tilfældet dementeres klart af at eksempler som

- (1) han handlede { tankeløst  
uden overlæg  
planløst

ikke er det mindste paradoksale. Forholdet mellem handling og tankevirksomhed er altså ikke som forholdet mellem fx at løbe og bevæge benene:

- (2) \* han løb uden at bevæge benene

Eller mellem en cirkel og firkantethed:

- (3) \* en firkantet cirkel

Der er næppe tvivl om at Freud og »dybdepsykologerne« må tage æren for parentesens »(især: bevidst)«. Det præsupponeres at tankevirksomhed kan være ubevidst. At tænke vil altid sige at tænke over noget, ligesom at se, føle, mærke, lugte osv. vil sige at se osv. *noget*. Kan man ubevidst tænke over noget, dvs. uden at være klar over det? »Hun tænkte ubevidst over en skakopgave«, »Han tænkte over hvilket slips han skulle tage på, uden at være klar over det«. Hvad kan man med sin bedste vilje få sådanne påstande til at betyde? I hvilke situationer kan man bruge dem?

For psykologer der, som Freud, søger at forklare menneskelig adfærd ved hjælp af ganske få, evt. et enkelt, behov, er det ubevidste en meget vigtig kategori. I situationer hvor adfærden og den handlendes egne udsagn klart strider mod at disse behov er de fundamentale, kan postuleringen af passende ubevidste kræfter *alligevel* få teorien til at passe. Hvis man i forvejen tror at bevidsthedsudtryk som 'tanker', 'følelser' osv. refererer til noget privat, kommer psykologens teoretiske konstruktioner, ubevidsthedsudtrykkene, uvægerligt også til at referere til noget privat – men noget privat som man ikke engang selv er klar over at man har! I det øjeblik terapeuten giver sig til at forklare klienten om hvorledes det er fat i klientens ubevidsthed, bliver denne opfattelses absurditet klart demonstreret. For hvordan kan terapeuten vide hvordan det private som klienten ikke engang selv har kendskab til, er beskaffent hvis han ikke bygger det på klientens adfærd?

b. »om menneskelig virksomhed (aktivitet)«

En handling behøver ikke bestå i en aktivitet; den kan også bestå i en bestemt passivitet:

(4) han handlede velovervejet

da han  $\left\{ \begin{array}{l} \text{forholdt sig passiv} \\ \text{intet gjorde} \end{array} \right.$

Hvis man fx i supermarkedet ser sin chef stjæle en flaske champagne og undlader at skringe alarm, så består passiviteten i undladelse af en ganske bestemt form for aktivitet. Man fortsætter imens med de sædvanlige indkøbsbevægelser med at læsse ned i vognen. På samme måde kan det være en velovervejet handling at forsvareren undlader at stille et bestemt spørgsmål til et af forsvarrets vidner, mens han stiller bestemte andre. Og det kan være særdeles velovervejet at to statsoverhoveder undlader at komme ind på bestemte emner i deres samtaler.

Man kan vel også tænke sig ekstreme situationer hvor den totale ubevægelighed er en handling:

(5) soldaten handlede velovervejet da han lå ubevægelig som om han var død (for at undgå at blive taget til fange fx)

En handling behøver heller ikke blive udført af et menneske. Dyr kan også handle:

(6) hugormen handlede instinktivt  
hungorillaen handlede som enhver moder ville have gjort

Disse eksempler kan bruges til at anskueliggøre det problematiske i det intuitive normalsprogsbegreb som ligger bag vurderingen af »hvad man kan sige«. En voksen som er i zoologisk have med et mindreårigt barn, vil kunne sige mange sætninger som grammatikeren måske helst vil sætte stjerner ved (eller tvivle stærkt på):

(7) isbjørnen handler klogt (ved at lægge is på maven så den ikke dør af varme)  
næsehornet handler ondskabsfuldt (når det kan komme af sted med det)

For at få barnet til at forstå analogiserer man dyreverdenen med menneskeverdenen. Seriøse zoologer vil afvise påstandene som nonsens, men brede popularisatorer – tænk fx på afdøde dr. Lieberkind – elsker dem.

Også primær- eller sekundærgrupper kan handle:

- (8) familien Petersen handlede enigt  
USA handlede som et såret dyr

Det gælder også grupper af dyr:

- (9) løveflokkene handlede klogt

Vi kan altså konkludere at det der handler skal være et dyr, en gruppe af dyr, et menneske eller en gruppe af mennesker.

*c. »som har til hensigt at frembringe en forandring,  
fremkalde en foreteelse i den ydre verden«*

En handling behøver ikke være bestemt af en hensigt:

- |      |              |   |              |
|------|--------------|---|--------------|
| (10) | han handlede | } | ubevidst     |
|      |              |   | tvungent     |
|      |              |   | vanemæssigt  |
|      |              |   | rituelt      |
|      |              |   | reflektorisk |
|      |              |   | instinktivt  |

Og derfor slet ikke en hensigt om at frembringe en forandring, fremkalde en foreteelse i den ydre verden.

ODS' analyse af hvad en handling er, kan altså ikke siges at være en deskriptiv definition. Det kan det heller ikke have været i 1925, da det er vanskeligt at forestille sig at de modeksempler jeg har anført alle ville være ugyldige i 1925. Men dette »negative« resultat betyder jo ikke at vi nu står hvor vi stod inden vi gik igang. Undersøgelsen af ODS' definition har vist hvad en handling *ikke* er, men derigennem også hvad den er.

'At handle' er overbegreb for en mængde mere konkrete handlebegreber, fx 'at tænde en cigaret', 'at undlade at tage ordet', 'at stemme ja til A-kraft', 'at køre over for rødt', 'at børste tænder', 'at bede om noget'. At tænde en cigaret nervøst er at handle nervøst, snedigt at undlade at tage ordet er at handle snedigt, uklogt at stemme ja til A-kraft er at handle uklogt, ubetænksomt at køre over for rødt er at handle ubetænksomt. I en samtale kan vendingerne 'C handlede ...' eller 'det var en ... handling' kun anvendes hvis modtageren allerede ved, hvad det er der refereres til med 'handle' eller 'handling'. Der må forinden i samtalen være anvendt et mere konkret beskrivende handleudtryk, eller afsender og modtager må netop have overværet det skete. På denne måde bliver brugen af udtrykkene 'handle' og 'handling' ofte bestemt af nogle ret gennemsigtige samtaleregler. Når de bruges iflg. disse regler ligger informationen i ytringen ikke i at *de* bruges.

Men i visse situationer kan udtrykkene rumme ny information og betyde at en agent gør noget, foretager sig noget aktivt.

- (11) A: Jensen blev vel bare liggende på sofaen som sædvanlig?  
 B: Nej, han handlede (og gav sig fx til at pøse vand i papirkurven).
- (12) A: Bestyrelsesformanden udskød vel som sædvanlig bare de ubehagelige beslutninger?  
 B: Nej, han handlede.

Det må være denne brug af 'handle' som har fikseret forfatteren af definitionen i ODS.

Der kan være mange forskellige formål med at tale om handlinger. Ligesom der kan være mange forskellige formål med sprogbrug overhovedet. Jeg vil i det følgende begrænse mig til at se på ytringer hvormed det påstås at en handling er manifestationen af et »karaktertræk« eller bevidsthedstilstand, humør og lignende. Altså påstande som har en af formerne

- (13) han handler/handlede ...  
 (14) det var/er/vil være en ... handling

hvor den nye information kan udtrykkes i en af formerne



(15) han er/var  $\left\{ \begin{array}{l} \text{almindeligvis} \\ \text{som regel} \\ \text{altid} \\ : \end{array} \right\} \dots$

eller

(16) han er/var/vil være ... i den situation

(men er/var  $\left\{ \begin{array}{l} \text{almindeligvis} \\ \text{som regel} \\ : \end{array} \right\}$  ikke ...)

Den runde parentes angiver at det kan stå hen i det uvisse hvorvidt handlingen er typisk eller atypisk for agenten.

I konteksterne kan indsættes fx følgende adjektiver/adverbier. Jeg har ikke angivet ordklassederivativet -t; rækkefølgen er tilfældig.

(17) ærlig	rational
uærlig	irrationel
ond	klodset
god	stolt
affektbetonet	sikker
lidenskabsløs	selvsikker
forvirret	velforberedt
dum	forsigtig
klog	dumdrstig
hidsig	modig
rolig	selvopofrende
heldig	selvisk
uheldig	næstekærlig
intelligent	dyrevenlig
kærlig	venlig
ukærlig	hadsk
spontan	elskværdig
betænksom	ædel
ubetænksom	tølpragtig
hensynsløs	bondsk
hensynsfuld	naragtig
selvbevidst	barnlig

forfængelig	naiv
ambitiøs	snerpet
hovedløs	fordomsfuld
snedig	fordomsfri
lumsk	tolerant
overlegen	utålelig
ydmyg	pivet
energisk	moralsk
sløv	dobbeltmoralisk
tålmodig	fanden i voldske
utålmodig	kvindagtig
overbærende	fej
flink	hovmodig
fornuftig	selvudslettende
veloplagt	kynisk
humørforladt	udspekuleret
sprælsk	hurtig
fræk	langsom
dristig	

Det er for enkelt at sige at formålet med en påstand som (13) eller (14) er enten at medvirke til at give modtageren en bestemt opfattelse af agentens personlighed, eller/og en bestemt opfattelse af denne handling. Som bekendt taler man ofte til hinanden for at bekræfte hinandens velkendte meninger og frydes over den idylliske enighed endnu engang. Men *meget ofte* vil sætninger af typen (13) eller (14) blive anvendt i situationer hvor der argumenteres omkring

(1) en persons personlighed, det vil (uden for fagpsykologernes kreds) som regel sige: argumenteres omkring rollerrelationen antipati – sympati,<sup>2</sup>

og/eller

2) holdningen til en bestemt handling, som regel med henblik på om den er rigtig eller forkert, og overlagt eller uoverlagt, og det vil sige: hvilke sanktioner der eventuelt skal sættes i værk (straf – belønning) eller *vil* blive sat i værk af andre end afsender og modtager.

Set i dette perspektiv er kriterierne for om noget der sker kan betragtes som en handling, at det kan bruges som nøgle til en *personlighed* og/eller at det kan drøftes om der skal *sanktioneres* mod det. Og her er det indlysende at en handling lige så vel kan bestå i en passivitet

som en aktivitet, lige så vel være velovervejet som uovervejet, og lige så vel have til hensigt at frembringe en forandring som at cementere det bestående, at fremkalde en foreteelse som at kvæle et initiativ.

Ovenfor fandt vi frem til at konteksterne (13) og (14) kun kunne bruges hvis det i forvejen var klart hvilken handling der var tale om. Den skulle allerede være nogenlunde entydigt placeret i det rumtidslige univers som samtalsituationens her og nu entydigt bestemmer. Det er denne forud identificerede handling som de personligheds- og bevidsthedsbeskrivende udtryk (17) fæstnes på, og som gør deres brug til et offentligt, normstyret anliggende. Det er ganske enkelt denne indsigt som ligger bag den behavioristiske grundopfattelse. En uenighed om en given persons »indre«, vil blive en uenighed om disse eller hine handlinger skal beskrives sådant eller sådant. (Dette er en empirisk sætning).

#### IV. Stipulativ definition af en handling

Jeg mener at vi nu har fået et nogenlunde indblik i hvorledes 'handle' og 'handling' bruges i sprogsamfundet. Det var den beskrivende fase. Den næste fase er den stipulative, hvor begrebet trimmes og kæmmes så det bliver et anvendeligt arbejdsredskab for adfærdsforskeren.

Men hvorfor er begrebet ikke godt nok som det er?

Videnskab består i teoribygning og teoriafprøvning, og et enkelt begreb skaber ingen teori. Inden vi skærer handlebegrebet til, må vi i det mindste have nogle ideer om hele den handleteori hvori dette begreb skal kunne arbejde.

Jeg ser det som adfærdsforskerens opgave at bygge *modeller*<sup>3</sup> som kan simulere menneskelig adfærd, herunder sproglig adfærd. En god model skal altså kunne producere adfærd som ligner den adfærd mennesker udfører.

De adfærdskendsgerninger som modellen (= teorien) bygger på – og som det er dens formål at få til at fremstå som dele af en sammenhængende helhed – foreligger i form af handlinger, beskrevet i den kode som de handlende selv benytter når de skal meddele sig til hinanden om adfærd. Dette kan også udtrykkes således: den første betingelse for at kunne gå i gang med modelbygning, er at modelbyggeren identificerer sig med *de* handlende, hvis adfærd skal simuleres, og lærer at forstå/beskrive deres adfærd på den måde de selv forstår/beskriver den. Det vi skal simulere er den ureflekterede agents

adfærd. Den umiddelbart mest indlysende måde at starte på, må være at lære at forstå sprogbrugerens adfærd som sprogbrugeren selv forstår den.

Det er et bidrag til denne forståelse vi har givet ovenfor med analysen af handleudtrykkene.

Meget af kunsten i at skabe overblik ligger i at forenkle således at forenklingen på væsentlige punkter ligner virkeligheden. Når modellen er opstillet er det opgaven at gøre den mere virkelighedsnær, dvs. rive ned, bygge til. Man kan altså sige at det i allerførste omgang ikke gælder om at få bygget en model som er perfekt i den forstand at den simulerer virkeligheden. Det gælder derimod om at den første grove model danner et frugtbart *udgangspunkt* for en om- og udbygningsproces som gradvist og velkontrolleret vil gøre modellen til en reproduktion af virkeligheden.

Den model jeg kort vil skitsere i det følgende er tænkt som et sådant første stadium.<sup>4</sup> En meget væsentlig del af modellen vil være en model af en sprogbruger. Denne del af modellen er i meget høj grad inspireret af modeller af institutioners beslutningsprocesser, fx private vareproducenter i en markedsdirigeret økonomi, interesseorganisationer eller politiske partier i et flerpartisystem. Sprogbruger-modellen skal honorere følgende krav:

a. Den skal have en *langtidshukommelse*, dvs. en tilgængelig oplagring af sprogbrugssystemet og andre normsystemer, samt en grad af encyklopædisk viden, dvs. viden om kendsgerninger.

b. Den skal kunne opfatte den situation den er i, og modtage tegn fra afsenderen: den skal kunne *percipere*.

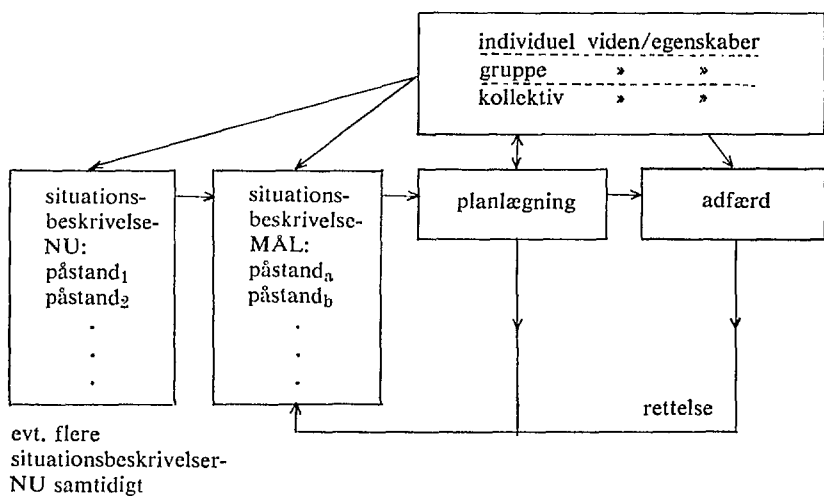
c. Den skal kunne huske hvad der er foregået tidligere i situationen, og evt. i tidligere situationer: *korttidshukommelse*.

d. Den skal efterstræbe nogle *mål*. Svarende til dens dispositioner, »karaktertræk«, personlighed vil den have nogle overordnede, abstrakt formulerede mål, som er *tidsuafhængige* i den forstand at de er konstante fra situation til situation. Underordnet disse vil sprogbrugermode-llen så have nogle *tids-* eller *situationsafhængige* mål som er de tidsafhængiges konkretisering i den foreliggende situation; sagt på psykologisk: karaktertrækkenes osv. manifestation i adfærd her og nu.

e. Dens planlægning af en adfærdssækvens med målopfyldende effekt skal være bestemt af *rationalitets*princippet. Modellen skal – på basis af sin viden om situationen, dens farer, muligheder osv. – vælge den sækvens som sikrest, sandsynligst, lettest, fører til målet.

f. Den skal kunne *bevæge sig* (jvf. gestus, mimik, at tale, at skrive), og dens bevægelser må ikke udelukkende kunne forklares ud fra naturlovene. Dette er en forudsætning for at kunne være tegnbruger.

Et meget groft diagram over en sprogbrugermodel kunne se således ud:



Situationsbeskrivelsen-NU er en række påstande som beskriver situationen. Det er meget vanskeligt at skelne mellem det, vi har kaldt situationsopfattelse (b), indholdet i korttidshukommelsen (c) og de situationsafhængige mål (d). Den handling alter udfører *nu*, kan jo netop kun være en forståelig handling for ego ved at blive sat i relation til hvad der tidligere er sket og hvad der evt. er målet med handlingen. Det vi kalder situationsbeskrivelsen-NU omfatter situationsopfattelse + indholdet i korttidshukommelsen. Kun en præcisering af hvad der ligger i disse 3 beskrivelseskategorier i forbindelse med en detaljeret applikation på en række sprogbrugsforløb, kan vise os om der er fornuft, overblik, forklaringsstyrke i at operere med dem. Det må vi have til gode.

Modellen skal være i stand til at beskrive tvetydighed, altså det forhold at sprogbrugeren samtidigt kan have to eller flere situationsbeskrivelser som adskiller sig ved at én eller flere påstande som indgår i den ene ikke indgår i de(n) andre(-en). Man kan forestille sig de forskellige situationsbeskrivelser forsynet med et sandsynlighedstal.

Målene(-et) er de situationsafhængige mål (d). De foreligger i modellen i en form som svarer til situationsbeskrivelsens form – blot fremtidig. Der må være mulighed for flere mål, hvis prioritering kan afhænge af eventuelle, forskellige situationsbeskrivelser – NUs sandsynlighedstal.

Sandsynligvis vil det være hensigtsmæssigt at operere med en lagdelt viden som vist på figuren (øverste kasse), svarende til enhver sprogbrugers viden, sprogbrugerenes viden qua gruppemedlemskab, og sprogbrugerenes individuelle viden.

I planlægningskomponenten omsættes rationalitetsaksiomet til konkrete handleplaner, som er anvendelige i situationen til virkeliggørelse af målene.

I den sidste kasse viser sig så resultaterne af anstrengelserne. Af praktiske grunde vil vi lade adfærden som sprogbrugeren udviser, være manifesteret som *beskrevet* adfærd (ligesom situationen jo er en *beskrevet* situation). Vi går her (og også i situationsbeskrivelsen) ud fra den antagelse at alt det i en situation som er relevant for en sprogbriksanalyse (her: spec. sprogbriks*adfærd*) kan beskrives tilfredsstillende ved hjælp af sprog. Det såkaldte *beskrivelsesaksiom*.

På tegningen er endvidere antydnet at vores model kan rette sig selv.

Da ét af de væsentligste problemer ved studiet af sprogbrug ligger i at der er *to eller flere* personer som kommunikerer, er det klart at diagrammet kun omfatter en del af vores sprogbriksmodel. Modellen må som et indledende minimum omfatte *to* sprogbriksbrugere.

Problemet er her hvorledes forholdet er mellem egos output og alters input. I virkelighedens verden løses problemet på den måde at der er en virkelighed som de sanser/fortolker og som de hele tiden selv indvirker på. I vores model er det, så vidt jeg kan skønne, umuligt at få virkeligheden med – i denne forstand. Egos output er *fortolket* virkelighed, det samme er alters input. At det er fortolket vil sige at det er beskrevet med sprogbriksbrugernes begreber (jvf. beskrivelsesaksiomet, just ovenfor).

De transformationsregler som skal beskrive forholdet mellem egos

output og alters input, skal bl. a. tage hensyn til alters situationsbeskrivelse(r), mål og viden. Det er alt hvad jeg kan sige om det i øjeblikket.

Nu kan vi så vende tilbage til spørgsmålet om på hvilke punkter vi giver handlebegrebet et stipulativt indhold med henblik på videnskabelig brug, det vil her sige i forbindelse med den skitserede model.

1. Vi studerer menneskelig, individuel adfærd, dvs. vi har bortstipuleret at dyr og grupper kan handle.

2. I modellen kan en handling godt bestå i en aktivitetsundladelse. På dette punkt er der altså ikke foretaget nogen stipulation.

3. I modellen er det ikke muligt for en agent at handle irrationelt på sine egne præmisser. Dette må nærmest svare til ODS-definitionens »udspringer fra en (især: bevidst) tankevirksomhed«, og også implicere at handlinger har en velovervejede hensigt. Her er altså bortstipuleret at handlinger kan være tankeløse, formålsløse, instinktive og lignende.

4. Endvidere er det ikke i modellens metasprog muligt at bruge 'handle' i modsætning til 'tale' (jvf. ODS' def. af 'handling 1' citeret ovenfor). At begive sig af med at beskrive sprogbrug er jo at beskrive sproglig adfærd, dvs. beskrive sproglige ytringer som handlinger. Hvor de tre forrige punkter gælder specielt for den ovenfor skitserede sprogbrugsmodel, så er denne sidste stipulation en definitorisk egenskab ved det sprogbrugsvidenskabelige fagsprog, og vil derfor – på denne indirekte måde – indgå i enhver model.

## V. Konklusion

Set i denne artikels perspektiv kan den samfundsvidenskabelige teori-bygnings- og teoriprøvningsproces betragtes som en trefaset semantisk proces. Dette er blevet eksemplificeret med handlebegrebet.

Når man »ophøjer« et udtryk til videnskabelighed, er det første man gør at udpinde udtrykkets betydning/brug i sprogsamfundet. Eller rettere: det var det man burde gøre – almindeligvis springes denne første fase over, med det kedelige resultat at stipuleringen foretages på gyngende grund, dvs. det forbliver uklart på hvilke punkter det videnskabelige udtryk er lig med det dagligsproglige, og på hvilke der er tale om stipulation. Det vil sige at det forbliver et postulat at netop det valgte dagligsproglige udtryk er velegnet til at betegne *dette* videnska-

belige begreb. (Når man vælger et helt nyt ord til at betegne et videnskabeligt begreb med, stiller det sig lidt anderledes).

Den næste fase er så stipulationen hvor begrebet gøres til et velegnet redskab og byggemiddel i den første grove model. Ofte ser man denne del af processen betegnet som en »præcisering« idet det underforstås at dagligsprogets udtryk er upræcise, vage – mens de videnskabelige termer er klare og koncise. Men dette er jo egentlig ikke en helt korrekt måde at beskrive det på, således som vores gennemlysning af processen har vist. Det videnskabelige begreb er opstået ved at man har klippet en tå og skåret en hæl i det dagligsproglige. Det er en banalitet at dagligsprogets inventar er så præcist og klart (og upræcist og uklart) som man nu engang har brug for det i de dagligsproglige gøremål. Det der er tale om er en indskrænkning (eller evt. mere generelt: en ændring) af udtrykkets brug. At præcisere er noget man gør når modtageren er i tvivl om hvad man mener. At præcisere har til formål at forebygge misforståelser. Afsenderen taler fx om B, men opdager at modtageren tror det er C han taler om. Så er der grund til at præcisere at det er B han taler om. Man kan helt generelt sige at det at præcisere er at gøre eksplicit, at gøre udtalte forudsætninger, hensigter osv. udtalte for at forhindre misforståelser. Men det vil sige at vores (og ODS') deskriptive definitioner af en handling er præciseringer af hvad en handling er. Sådant en præcisering kan så være god eller dårlig, dvs. mere eller mindre velegnet til at rette misforståelser. Som vi så er den stipulative definition af 'handle/handling' ikke en yderligere præcisering af denne deskriptive definition. Stipulationen er en anden aktivitet som fastsætter – eller om man vil: præciserer – hvilke dele af den deskriptive præcisering der stadig skal gælde, og hvilke ikke. Når man uden videre betegner stipulationen som en præcisering skyldes det som regel at man har sprunget den deskriptive fase af definitionsprocessen over.

I den tredje fase gives så udtrykket gradvist sin oprindelige betydning tilbage, idet modellen – med alle faktorer under kontrol – gradvist konstrueres frem mod virkeligheden. Ikke mindst her fremgår det klart hvor nødvendig den deskriptive 1. fase i definitionsprocessen er. For jo mindre man gør ud af den, jo uklarere indtryk har man af den virkelighed man skal rekonstruere.



NOTER

(1) To filosofiske hovedværker bag denne betydningsopfattelse er: Wittgenstein, L. »Philosophical Investigations« Oxford: Basil Blackwell 1963 (1. udg. 1953); Ryle, G. »The Concept of Mind« England: Peregrine Books 1966 (1. udg. 1949). – (2) Se evt. Kjølner »Sprogbrugsbegreber« Borgen 1975, artiklen om rolle-relationer. – (3) Se evt. artiklen om dette begreb i »Sprogbrugsbegreber«. – (4) Modellen er tidligere opstillet i Kjølner »At gøre eller ikke gøre. Konklusion på andendelsemnet »Sproghandlemer« (. . .)« duplikat: FUSK 2, Institut for nordisk filologi 1976.

LITTERATUR:

Hjorth, P. L. »Vejledning i brug af Ordbog over Det danske Sprog«, Gylden-dal 1970.  
»Ordbog over Det danske Sprog«, bd. 1, 6, 7 og 28.  
Schutz, A. »Common-Sense and Scientific Interpretation of Human Action« i Natanson, M. (ed.) »Philosophy of the Social Sciences: A Reader« New York: Random House 1963.